

Stamning i skolan

Stamning i skolan

Patrique Rönngren

Stefan Eriksson

Arvid Lundkvist

Andreas Knutsson

Innehåll

Vad är stamning?	6	Även muntliga presentationer kan oroa	21
Talflyt	9	Förberedelser inför muntliga presentationer	23
Kärnstamning	7	Att stamma och tala andra språk	24
Sekundära beteenden	7	Placeringen i klassrummet kan påverka stamningen	25
Dold stamning	7	Att bli retad eller härmad när man stammar	25
Känslor och attityder hos den som stammar	8	Betygssättning och stamning	26
Orsaker till stamning	8	Rättsligt perspektiv på skolan	27
När börjar man stamma?	9	Regelverket som styr skolan	27
Hur vanligt är stamning?	9	Syftet med utbildningen inom skolan	28
Fler pojkar än flickor stammar	10	Barns och elevers rätt till stöd	28
Så behandlas stamning	10	Extra anpassningar och särskilt stöd	29
Stamning i skolan	13	Bedömning och betygssättning	30
Att tänka på inför skolstart och stadiebyten.....	13	Diskriminering	30
Att presentera sig är ofta svårt för den som stammar	14	Diskrimineringsförbudets omfattning	31
Så kan du hantera frågor i klassrummet	14	Tillsyn och anmälan för diskriminering	32
Högläsning är olika svårt för olika elever	16	Litteraturlista	34
Råd vid högläsning	18		

1:a upplagan 2016

Författare: Patrique Rönngren, Stefan Eriksson, Arvid Lundkvist och Andreas Knutsson

Layout och tryck: Typografiska ateljén AB, Tumba. www.typografiska.se

Foto sid 33: Hans Christiansson / Shutterstock.com

© Stamningsförbundet

Inledning

Stamning kan upplevas på många olika sätt. Den kan påverka en persons självuppfattning, relationer och studieresultat negativt. Den kan också vara något som stärker en som person och skapar ödmjukhet och förståelse för människors olikheter. En del som stammar märker knappt av det över huvud taget. De personer som finns runt ett barn under uppväxten kan göra mycket för att forma hur barnets självkänsla utvecklas. Bland annat genom uppmuntran och förståelse, och genom att hjälpa dem att ta sig igenom det som är svårt. Som lärare är du väldigt viktig för barn som stammar. Ditt förhållningssätt kan påverka dina elevers självbild och syn på stamning på ett positivt sätt som varar livet ut. Vi hoppas att denna broschyr kan vara till hjälp.

Vad är stamning?

Det är svårt att ge en definition av stamning som helt stämmer överens med den enskilda individens upplevelse av stamning. Stamning yttrar sig nämligen på olika sätt för olika personer. Samspelet mellan grundsymptom, erfarenheter, tankar, känslor, livssituation och omvärld är komplext. Stamning förändras dessutom över tid – både genom livet och ur ett kortare perspektiv. Stamning kännetecknas också av stor variation på det individuella planet. Exempelvis kan perioder av svårare stamning följas av nästintill stamningsfria perioder. Det är även vanligt att stamning är situations-

bunden, så att man i vissa situationer stammar mer, medan man i andra situationer stammar betydligt mindre. Denna komplexitet försöker vi ta hänsyn till i vår beskrivning av stamning.

Talflyt

För att kunna beskriva stamning är det viktigt att först ta upp ett annat begrepp: talflyt. Talflyt innebär att talet produceras i ett flöde, utan ansträngning, tvekan eller avbrott. I praktiken är det få personer, om ens någon, som har ett hundra procentigt talflyt. Ett visst mått av ansträngning, tvekan och avbrott är en naturlig del av talet för de allra flesta. Ändå är talflytet centralt för att beskriva stamning.

Kärnstamning

Stamningens grundsymptom, även kallad kärnstamning, kan beskrivas som avbrott i talflytet. Avbrotten består av ljud eller stavelser som repeteras, och språkljud som förlängs eller blockeras. Det är detta som är grundsymptomen när ett barn börjar stamma.

Sekundära beteenden

Förutom kärnstamningen uppstår ofta sekundära beteenden. Sekundära beteenden är till skillnad från kärnstamningen inlärda beteenden. För många som stammar kopplas kärnstamningen efter hand ihop med negativa känslor och upplevelser. Kanske upplever man själv en frustration över att talet inte flyter som man önskar. Kanske har man också upplevt negativa bemötanden från omgivningen, i form av osäkerhet, tanklöshet eller mobbning. Sådana upplevelser kan leda till egna negativa föreställningar om hur stamningen påverkar hur man uppfattas av omgivningen. Sekundära beteenden har som funktion att skydda individen från negativa känslor genom att undvika avbrott i talflytet. Om beteendet får avsedd effekt ger det ofta en känsla av ögonblicklig lättnad, vilket i sin tur gör att beteendet förstärks. Efterhand kan beteendet bli automatiserat, vilket innebär att personen kan bli omedveten om sitt beteende. När beteendet väl är automatiserat har det blivit en vana som

är svår att bryta, även om den upplevda positiva effekten ofta avtar med tiden.

Exempel på sekundära beteenden är att försöka ta sig ur stamningsögonblicket genom att lägga till extraljud som ehh, mmm och så vidare. Ibland används även blinkningar, nickningar och andra rörelser som ett sätt att komma vidare i talet.

Det är också vanligt att den som stammar försöker undkomma stamningsögonblicket helt. Till exempel genom att försöka förutse vilka ord hen kommer att stamma på, för att sedan använda sig av extraord, kroppsrörelser och liknande för att ta sig förbi de problematiska orden. Det är även vanligt att personer som stammar byter ut ord eller omformulerar det de tänkt säga. Ytterligare strategier kan till exempel vara att låtsas att man inte har förstått en fråga, inte har hört, inte kan svaret eller inte kommer på ett ord för att undvika att behöva säga ett visst ord.

Dold stamning

Eftersom många som stammar har strategier för att dölja stamningen, händer det ofta att en person som stammar upplevs ha ett normalt talflyt av omgivningen. Samtidigt beskrivs strategierna av många personer som stammar som mentalt krävande, och många upplever att tankarna ofta kretsar kring stamningen när man befinner sig i en talsituation. Man kan alltså ha problem med stamning även om

man inte har någon hörbar stamning. Detta kallas för dold stamning.

En persons självupplevda problem behöver med andra ord inte stå i direkt proportion till hur mycket hörbar stamning personen har. Dold stamning kan vara ett stort problem för en person, även om omgivningen inte märker av någon stamning. Samtidigt behöver en person som stammar med hög frekvens inte nödvändigtvis uppleva det som ett problem.

Känslor och attityder hos den som stammar

Hur stamning upplevs är mycket individuellt. För många som stammar kan stamning vara förknippat med känslor av skam, lågt självförtroende, talrädsla och

osäkerhet i sociala situationer, medan det för andra inte upplevs som något stort problem. Många som stammar har erfarenheter av ett negativt bemötande från omvärlden. Sådana erfarenheter kan efter hand bli en del av den egna självuppfattningen. Osäkerhet och skamkänslor i samband med olika talsituationer kan i sin tur leda till ökad hörbar stamning, men det kan också leda till dold stamning. Kanske undviker man till och med vissa situationer helt och hållet.

Orsaker till stamning

I dag tyder den mesta forskningen på att stamning har en neurobiologisk grundorsak: hjärnans styrning av de muskler som används när vi talar är mer instabil hos personer som stammar än hos andra.

Man tror att anlagen för att börja stamma finns hos barnet redan från födseln. Forskning visar också att stamning har en starkt ärftlig komponent: 50–60 procent av alla som stammar har minst en familjemedlem eller nära släkting som stammar.

När ett barn väl har börjat stamma, utvecklas stamningen ofta genom ett samspel mellan flera faktorer. Bland dem brukar bland annat personlighet, språklig förmåga, krav, stress och social dynamik räknas som de mest avgörande. Det är till exempel ovanligt att personer som har anlag för att stamma gör det när de talar för sig själva. Stamningen uppstår framför allt i kommunikation, alltså i samtal och interaktion med en eller flera andra personer. Detta antyder att lyssnarens eller samtalspartnerns förhållningssätt till den som stammar ofta har stor betydelse.

När börjar man stamma?

Vanligen börjar barn stamma någon gång mellan 2 och 5 års ålder. Ibland debuterar dock stamningen så tidigt som vid 18 månaders ålder, och ibland dröjer det ända fram till puberteten.

Hur vanligt är stamning?

Man räknar med att 4 till 5 procent av befolkningen börjar stamma under barn- domen. För ungefär 75 procent försvinner stamningen utan behandling, men cirka 25 procent fortsätter att stamma. I den vuxna befolkningen räknar man med att ungefär 1 procent stammar.

Det finns flera faktorer som påverkar risken för att ett barn som börjat stamma ska fortsätta göra det. Till dessa faktorer hör

- ♦ kön
- ♦ ärftlighet
- ♦ ålder vid stamningsdebuten
- ♦ tid sedan stamningsdebuten
- ♦ tidig eller sen språkutveckling.

Det är dock mycket svårt att med säkerhet säga om ett enskilt barn kommer att fortsätta stamma eller inte. Därför är det viktigt att de barn som börjat stamma får bedömning – och vid behov behandling och uppföljning – av en logoped. Detta för att undvika att stamningen ska utvecklas ännu mer.

Fler pojkar än flickor stammar

Vid stamningsdebuten är fördelningen mellan pojkar och flickor relativt jämn. Siffrorna varierar något, men vissa studier pekar på en fördelning nära 1:1. Bland barn i mycket låga åldrar är det alltså ungefär lika många pojkar som flickor som stammar. Stamningen försvinner dock av sig själv i större utsträckning hos flickor än hos pojkar. Detta ger efterhand en snedfördelning mellan

könen. Vid tiden för skolstarten är fördelningen ungefär 3:1, vilket innebär att tre gånger så många pojkar som flickor stammar. I vuxen ålder är fördelningen mellan 4:1 och 5:1, vilket betyder att mellan fyra och fem gånger så många män som kvinnor stammar.

Så behandlas stamning

I Sverige är logopeder den enda yrkesgrupp som utbildas för att behandla stamning, och det finns goda möjligheter att uppnå positiva behandlingsresultat. Stamning hos skolbarn behandlas vanligtvis med målen att öka talflytet och att hitta sätt för barnet att känna sig bekvämt med sitt tal. Talflytet kan förbättras genom olika tekniker. Negativa känslor inför det egna talet kan förändras genom att utforska känslor och attityder relaterade till stamningen.

Råd för samtal med elever som stammar

- ♦ Ha tålmod. Fyll inte i ord och avsluta inte elevens meningar när hen stammar. Trots goda avsikter kan detta kännas både stressande och förminskande. Håll en naturlig ögonkontakt med eleven och ge eleven tillräcklig tid för att tala färdigt.
- ♦ Visa att du lyssnar på vad eleven säger – inte hur hen säger det.

- ◆ Undvik att be eleven att tala långsammare, ta ett djupt andetag, slappna av, först tänka på vad hen ska säga och sedan säga det och så vidare. Denna typ av råd hjälper inte personer som stammar.
- ◆ Var en förebild med ditt eget taltempo. Det är viktigt för personer som stammar att tala med ett lugnt tempo. Du

kan själv vara en god förebild genom att tala med lugnt tempo, och använda många pauser.

- ◆ Vänta gärna två sekunder innan du svarar på elevernas frågor. Detta kan medföra att även eleverna talar lugnare. Detta kan vara bra för alla elever, och gynnar särskilt elever som stammar.
- ◆ Försök att skapa en god talar- och lyssnarkultur i klassrummet. Stöd eleverna både i att vänta på sin tur att tala, och i att lyssna färdigt på andra. På så sätt minskas pressen på eleven som stammar att snabbt komma igång med talet, eller att komma vidare i talet.
- ◆ Ha samma förväntningar på elever som stammar som på övriga elever när det gäller kvaliteten på skolarbetet.
- ◆ Resonera med eleven som stammar om hur situationen i klassrummet kan anpassas. Utgå från elevens behov.
- ◆ Visa att stamning inte är något att skämmas för, genom att själv förhålla dig avslappnat till stamning som samtalsämne.
- ◆ Det händer att stamningen gör att man som lyssnare missar vad som sägs. Var då inte rädd för att till exempel säga "ursäkt, men jag uppfattade inte vad du sa". Det är bättre än att försöka gissa eller låtsas ha hört vad som sades.

Stamning i skolan

När vi börjar skolan sker en av de största förändringarna i våra liv. Från att ha haft en relativt kravlös tillvaro, hamnar vi plötsligt i en situation där vi successivt förväntas prestera mer och mer i form av inlärnin g och redovisning av kunskaper. Vi blir också medvetna om att vi hela tiden blir jämförda med våra klasskamrater när det gäller allt från kunskapsmål och betyg till utseende och popularitet. Att i ett sådant sammanhang kunna hävda sig med någon form av funktionsnedsättning kan innebära en påfrestning.

I det här avsnittet tar vi upp exempel på situationer och aktiviteter i skolan, som kan upplevas som svåra och jobbiga för elever som stammar. Vi tar dessutom upp förslag på vad du kan göra för att hjälpa dina elever som stammar.

Vi vill betona att alla elever som stammar inte upplever muntliga aktiviteter i skolan som svåra eller jobbiga. Därför bör du som lärare tala med just din elev om hur hen upplever stamningen i skolan innan ni börjar införa olika åtgärder. Dessutom kan det vara bra att tänka på att stamning för vissa elever kan vara så skamfyllt att de inte ens vill berätta för sina lärare att de stammar. Vi försöker uppmuntra barn och ungdomar som stammar att tala med sina lärare om stamningen om den upplevs som ett problem. Det ligger alltså ett ansvar även

på eleven och föräldrarna att informera skolan om eventuella problem i samband med stamning. Vår erfarenhet är att det dessutom kan vara avdramatiserande att börja tala om problemen.

Att tänka på inför skolstart och stadiebyten

Personer som stammar upplever ofta svårigheter i att våga tala och ta plats i nya sociala sammanhang, då de är osäkra över hur omgivningen kommer att reagera på deras tal.

Från skolstarten och genom hela skolgången, placeras eleverna i olika grupper utifrån de kriterier som gäller vid deras skola. Vi möter ofta en oro hos föräldrar och barn i denna fråga i vårt arbete som logoped er. Därför arbetar vi aktivt för att förebygga en otrygg social situation för elever som stammar. Redan inför skolstarten för vi samtal med berörda skolor. Det gör vi för att försöka hjälpa barnet till en grupp där de känner så många barn som möjligt sedan tidigare, för att på så vis förstärka deras känsla av trygghet i den nya gruppen.

Det är också vanligt att man under skolgången splittrar upp existerande grupper, framför allt vid stadiebyten. Även i sådana situationer bör man fråga den elev som stammar vilka personer hen känner sig tryggast med, och ta hänsyn till elevens önskemål vid den nya gruppindelningen.

Att presentera sig är ofta svårt för den som stammar

Att presentera sig själv med namn är ofta svårt för personer som stammar, även om de bara presenterar sig för en annan person. I skolan är det vanligt att man lär sig varandras namn i klassen eller gruppen genom olika former av namnlekar. För en elev som stammar kan det vara oerhört pressande att försöka säga sitt och andra elevers namn, när hela klassen iakttar en. Har man en elev som stammar bör man därför försöka undvika den typen av aktiviteter. Ett bättre alternativ kan vara att läraren först ropar upp eleverna som får ställa sig i rad efter att de blivit uppropade, och att eleverna sedan går runt i par och säger namnen i kör. Detta underlättar för personer som stammar, då talflytet brukar öka vid simultant tal.

Så kan du hantera frågor i klassrummet

Att svara på frågor i klassrummet kan upplevas som svårt för elever som stammar. Inte för att eleven inte kan svaret på lärarens fråga, utan för att eleven är rädd för att stamma, och osäker på om hen kommer att kunna svara på frågan utan att stamma.

Eleven kan i klassrummet ha flera olika strategier för att undvika frågor från läraren. Det kan till exempel vara att titta ner i bänken eller ut genom fönstret, se

allmänt ointresserad ut eller svara att hen inte kan svaret på lärarens fråga. Eleven kan därför felaktigt uppfattas som okunig eller ointresserad. Att svara högt på lärarens frågor i klassrummet blir alltså i dessa fall inte ett mått på elevens kunskaper, utan istället ett mått på elevens rädsla för att stamma.

Som lärare bör du därför i samtal med den enskilde eleven undersöka hur du kan hjälpa hen att vara mer aktiv under lektionerna. En sak du kan diskutera med eleven är till exempel hur hen vill ha frågor ställda i klassrummet.

De flesta elever som stammar föredrar frågor som ställs öppet till hela klassen, och där de som räcker upp handen får möjlighet att svara. Det ger eleven som stammar en möjlighet att själv välja om hen vill räkka upp handen för att få frågan. Ett fåtal av de barn och ungdomar som vi har varit i kontakt med föredrar dock att få frågor direkt ställda till sig själva. Detta eftersom det innehåller ett moment av överraskning. Eleven hinner därför inte börja oroa sig över om hen kommer att stamma när hen svarar på frågan.

Det är oerhört viktigt att skapa tid och utrymme för elever som stammar och som vill delta muntligt under lektionerna. Du kanske har varit med om tillfällena då du ställer en öppen fråga till klassen, och ett antal elever räcker upp handen och vill ha frågan. När en elev

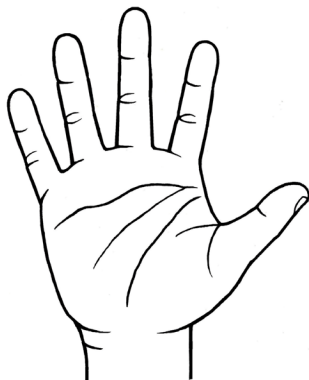
väl har fått frågan så fortsätter de andra att räcka upp sina händer, utifall att eleven som fick frågan inte har det rätta svaret. Sådana situationer kan upplevas som stressande för en elev som stammar, då eleven kan känna att hen måste svara snabbt och korrekt för att frågan inte ska gå vidare till någon annan.

Om du har elever som stammar i din klass föreslår vi därför att du inför som

rutin att de elever som inte har fått frågan får ta ned sina händer för att skapa en ökad känsla av lugn. Det är också viktigt att en sådan rutin används konsekvent för alla elever i klassen, och inte bara när den elev som stammar ska svara på frågor. Eleven kan annars känna sig särbehandlad på grund av sin stamning, och istället uppleva rutinen som negativ.

Ett annat sätt att hjälpa elever som

stammar att bli mer aktiva under lektionerna är att erbjuda eleven olika alternativ när det gäller handuppräckning, där:

1. eleven räcker upp handen med en öppen hand, vilket betyder att eleven kan svaret och gärna vill ha frågan

2. eleven räcker upp handen med en knuten hand, vilket betyder att eleven kan svaret men känner att det blir svårt att säga, och därför vill att frågan går till en annan elev.

En sådan rutin kan förhoppningsvis leda till att eleven känner sig tryggare under lektionerna, och därför deltar mer aktivt.

Sådana rutiner måste givetvis bygga på en ömsesidig tillit och respekt mellan läraren och eleven som stammar, så att eleven inte räcker upp en knuten hand hela tiden utan att kunna svaren, eller att läraren ibland överraskar eleven med en fråga, trots att denne räcker upp en knuten hand.

Högläsning är olika svårt för olika elever

Högläsning i klassrummet är en annan muntlig aktivitet som kan upplevas som jobbig för många elever som stammar. Samtidigt som andra upplever en högre grad av talflyt vid högläsning jämfört med vid spontantal.

Här bör det förtydligas att personer som stammar inte har större problem med att avkoda det de läser, jämfört med befolkningen i övrigt. De har inte heller svårare att förstå det de läser. Men naturligtvis kan det förekomma läs- och skrivsvårigheter även hos personer som stammar. Om du misstänker att en elev som stammar har dyslektiska problem bör detta noggrant utredas, så att eleven kan erbjudas rätt insatser.

Det som framförallt kan upplevas som svårt för vissa elever som stammar, är just att läsa högt inför läraren och de andra eleverna. Oron för att stamma högt inför klassen påverkar dessa elever starkt.

Det dessa elever tycker är svårt vid

högläsning, förutom att vara i centrum, är bland annat att de känner sig bundna av att hålla sig till orden i texten. I spontant tal är de mer fria att välja sina egna ord. De upplever då att de kan påverka sitt talflyt genom att använda ord som de tycker är lättare att uttala.

Högläsning skapar inte bara oro hos elever som stammar, utan även bland elever med till exempel dyslexi. Många av de lärare vi har haft kontakt med genom åren har mer och mer börjat gå ifrån högläsning på grund av den oro det kan skapa hos deras elever. Om dina elever upplever just högläsning inför klassen som svårt, kan det försvåra bedömningen av deras läsförmåga. Detta eftersom elevens eventuella rädsla för att stamma

kan påverka viljan att delta och den faktiska utläsningen av texten.

Det är naturligtvis väldigt viktigt att eleverna utvecklar sin läsförmåga när det gäller avkodning, läsförståelse och läshastighet. Det behövs för att kunna ta till sig den skriftliga information vårt kunskapssamhälle bygger på. Det är viktigt att du som lärare fortsätter reflektera över hur du mäter elevers läsförmåga. Det finns ett flertal diagnostiska, standardiserade lästest för svenska texter, där elever genom tyst läsning kan mätas avseende avkodningsförmåga, ordförståelse, läsförståelse och läshastighet. Sådana test ger förmodligen en mer rättvisande bild av läsförmågan hos elever som stammar jämfört med högläsning.

Råd vid högläsning

Om du som lärare ändå använder dig av högläsning i klassrummet, vill vi ge dig lite information om vad som kan vara bra att tänka på när du har en elev som stammar.

I början av läsinläringen påverkar stamningen ibland inte talflytet vid högläsning. Detta kan bero på att läshastigheten i det här stadiet av läsutvecklingen är väldigt låg, vilket i sig har en positiv inverkan på talflytet. Samtidigt är eleven helt fokuserad på att avkoda orden kor-

rekt och lägger ingen energi på att tänka på om hen kommer att stamma eller inte, vilket oftast också påverkar talflytet positivt.

I takt med att eleven blir bättre på att avkoda texter, ökar också läshastigheten och förmågan att läsa längre textstycken. I samband med det ökar också sannolikheten för att eleven kommer att stamma vid högläsning. Vår erfarenhet är att barn som lär sig läsa ofta sätter ett likhetstecken mellan att vara en duktig läsare och en snabb

läsare. För elever som stammar är det dock viktigt att de känner att de kan ta den tid de behöver när de ska läsa högt, och att själva avkodningen är det som är viktigast.

En rutin man kan införa i det skede av läsutvecklingen där läshastigheten börjar öka, är att låta barnen läsa i kör, till exempel två och två. Det brukar leda till att elever som stammar får ett ökat talflyt och förhoppningsvis upplever situationen som mer positiv. Återigen handlar det inte om att särbehandla den elev som

stammar, utan inför man en sådan rutin så bör den gälla för hela klassen.

Målet med råden är inte att eleven till varje pris inte ska stamma. Tvärtom är det oerhört viktigt att du som lärare har ett accepterande förhållningssätt till din elevs stamning. Det kommer att hjälpa hen mest. Vi tror att positiva upplevelser i de tidigare åren leder till mindre oro och rädsla när eleven blir äldre, vilket gör att hen lättare kan hantera sin stamning i liknande situationer.

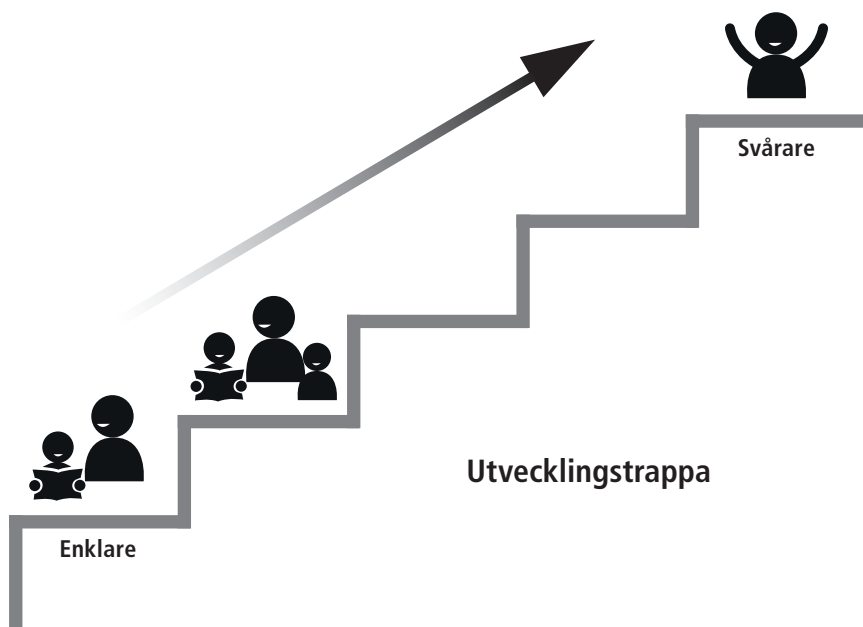
Om du har en elev som redan har utvecklat en oro eller rädsla för att läsa högt i klassen, kan du tillsammans med eleven anpassa situationen efter vad hen känslomässigt klarar av. Det som ofta är avgörande för detta är

- ♦ storleken på gruppen och gruppens sammansättning
- ♦ den textmassa eleven förväntas ta sig igenom
- ♦ den tur i ordningen eleven förväntas läsa.

Ju större grupp eleven läser inför och ju större textmassa, desto svårare kan

situationen upplevas. Dessutom kan en elev som stammar hinna bygga upp en större nervositet om hen är bland de sista att läsa högt. Många som stammar brukar säga att de föredrar att läsa bland de första eller någonstans i mitten vid högläsning.

Vi utgår från en trappstegsmodell när vi diskuterar frågor som dessa med lärare. På det nedersta trappsteget kan eleven till exempel läsa högt endast för läraren. Nästa steg kan vara att eleven läser inför läraren och en eller två klasskamrater som eleven själv har valt ut och känner sig trygg med. Du och eleven kan tillsammans diskutera

mängden text som eleven ska läsa när du upprättar en sådan utvecklings-trappa.

Även om vi inte förespråkar högläsning i skolan, anser vi att det är viktigt för elever som stammar att utmana sig själva för att utvecklas. Det är dock viktigt att inte utsätta eleven för situationer hen inte klarar av att hantera. Istället bör sådana utmaningar varsamt skapas i samråd mellan dig och din elev.

Något du bör vara mycket försiktig med att använda om du har en elev som stammar, är så kallad stafettläsning. Det leder i många fall till att bygga upp en stor oro och nervositet hos eleven. Oron

kan i sin tur leda till att eleven försöker att skanna av texten för att se vilket avsnitt i texten hen ska läsa, istället för att lyssna på sina klasskamrater.

Även muntliga presentationer kan oroa

Muntliga presentationer är en annan aktivitet som många elever som stammar tycker är svår. Andra elever upplever dock att deras talflyt ökar vid sådana aktiviteter. Det kan till exempel bero på att de känner att de kontrollerar situationen och att de inte kommer att bli avbrutna när de talar. Till skillnad från högläsning, som nästan endast förekommer i

skolvärlden, förväntas vi inom många yrken i dag hålla olika former av muntliga presentationer för kollegor, chefer, kunder och så vidare. Därför kan det vara viktigt även för en elev som stammar att lära sig hantera sådana situationer på ett så bra sätt som möjligt, för att inte känna sig begränsad när man väljer utbildningar och yrken senare i livet.

Om du har en elev som stammar som känner oro inför muntliga presentationer, föreslår vi att du, precis som vid högläsning och frågor till klassen, i samråd med din elev skapar ett underlag av åtgärder. Det kan hjälpa eleven att utvecklas på ett så tryggt sätt som möjligt.

Även vid muntliga presentationer är det av yttersta vikt att inte utsätta elever som stammar för tidspress, utan att i största möjliga mån låta eleven ta den tid på sig som hen behöver. I skolorna i dag förväntas eleverna ofta hålla redovisningar inom givna tidsramar, till exempel en redovisning på 5 minuter. Sådana tidsbegränsningar kan leda till att elever som stammar känner en stor tidspress över att hinna redovisa allt de vill, vilket kan leda till ökad stamning. Likväl kan en alltför långt tilltagen redovisningstid upplevas som jobbig för elever som stammar, där de kanske förväntas prata i 15–20 minuter. Vi föreslår därför att du i samråd med din elev diskuterar eventuella tidsramar vid just den elevens muntliga presentationer.

Precis som vid högläsning kan turordningen spela roll vid muntliga presentationer för elever som stammar. Att sitta och vänta på sin tur kan bygga på den eventuella nervositet eleven känner inför redovisningen, och leda till ökad stamning. Och om de tidigare redovisningarna har dragit ut på tiden, kan det leda till att eleven börjar känna tidspress över att hinna redovisa klart innan lektionen slutar. Av den anledningen brukar elever som stammar i de flesta fall vilja vara bland de första som redovisar.

En annan åtgärd du kan fundera över och diskutera med din elev, är om eleverna i klassen ska göra sina redovisningar en och en, eller i mindre grupper om två och två eller tre och tre. För vissa elever som stammar kan det kännas alltför pressande att ensammana ansvara för att den muntliga informationen förs ut, och därför föredra att ingå i en grupp som redovisar tillsammans.

Även när det gäller muntliga presentationer kan man i samråd med eleven utgå från den tidigare nämnda trappstegsmodellen. Det kan hjälpa eleven att utveckla en känsla av säkerhet vid muntliga presentationer. Eleven kan utifrån en sådan modell till exempel erbjudas att redovisa enskilt för läraren, för en mindre grupp som eleven känner sig trygg med, eller för halvklass.

Ytterligare en åtgärd du som lärare kan diskutera med din elev är användandet av

tekniska hjälpmedel vid muntliga presentationer. Att flytta fokus från den egna personen till ett bildspel kan upplevas som lättare för vissa elever som stammar.

De flesta av oss behöver någon form av minnesstöd för att komma ihåg det vi vill säga vid en muntlig presentation. Två av de vanligaste minnesstöden brukar vara manus som antingen är ordagrant nedskrivna eller i form av stödord. Du kan uppmuntra din elev att prova sig fram för att avgöra vilket minnesstöd som känns bäst. Enligt vår erfarenhet brukar elever som stammar uppleva det enklare med manus i punktform, eftersom de då inte behöver återge det de ska redovisa ordagrant. Men detta varierar naturligtvis från person till person.

Förberedelser inför muntliga presentationer

En del elever som stammar tycker om att förbereda sig och träna hemma inför muntliga presentationer, medan andra inte gör det. Det beror till viss del på syftet med förberedelserna. Vissa elever upplever att de får bättre talflyt i redovisningssituationen, eftersom de känner sig säkra på innehållet i det de ska redovisa. För en del elever blir syftet med förberedelserna mer att inte stamma under redovisningen. Då kan förberedelserna istället vara kontraproduktiva, eftersom det blir viktigare för eleven att inte stamma än att redovisa de faktiska kunskaperna.

Det är därför av yttersta vikt att du som lärare visar ett accepterande förhåll-

ningssätt till elevens eventuella stamning, och endast ger feedback på innehållet i elevens muntliga redovisning. Annars finns risken att din elev kan uppleva att talflytet blir en del av din samlade bedömning av redovisningen. Det kan i sig leda till att eleven känner en ökad press att inte stamma, vilket ofta ger en ökad stamningsproblematik.

Att stamma och tala andra språk

Att tala andra språk än sitt eget modersmål upplevs som svårare av många

som stammar, medan vissa personer som stammar faktiskt upplever det som lättare. Anledningen till att det kan upplevas som svårare är att man i det främmande språket använder språkljud som inte förekommer i det egna modersmålet. Man har oftast inte heller samma snabba tillgång till ordförrådet som när man talar sitt modersmål. Dessutom kan osäkerheten över hur man grammatiskt konstruerar och uttalar meningar bidra till att främmande språk upplevs som svårare.

Undersök hur just din elev som stammar upplever språkundervisningen. Diskutera hur ni bäst kan lösa eventuella problem för att gynna elevens deltagande och fortsatta användande av det främmande språket.

Placeringen i klassrummet kan påverka stämningen

Det kan också vara värt att undersöka om elevens placering i klassrummet påverkar stämningen. Vissa elever som stammar föredrar att sitta långt fram nära läraren. Andra föredrar att sitta långt bak i klass-

rummet. Ytterligare andra vill sitta intill väggen eller fönstren. Det skiljer sig från person till person vad man föredrar, och anledningarna till val av placering kan variera. Diskutera gärna för- och nackdelar med eleven som stammar och hens val av placering i klassrummet.

Att bli retad eller härmad när man stammar

När någon pratar annorlunda blir man lätt nyfiken, och det är inte ovanligt att barn ser förbryllade ut eller härmas när

ett annat barn stammar. Även om detta kan vara jobbigt för den som stammar, så är det sällan menat att såra. Oförståelse och nyfikenhet kan på så sätt leda till att det barn som stammar börjar tänka att det är något fel på det sätt hen talar.

För elever som stammar kan det vara ödesdigert att bli retad eller härmad. Det kan få stor påverkan på elevens tal och självförtroende i olika talsituationer. Det är därför av yttersta vikt att sådana yttringar förebyggs och förhindras. Vår erfarenhet är att det kan räcka med att man blir retad eller härmad vid ett enda tillfälle, för att stamningen och självförtroendet i talsituationer ska utvecklas negativt. Därefter kan det ta lång tid att återställa självförtroendet och förbättra talflytet. Om man inte känner sig accepterad med sitt sätt att tala kommer man att försöka tala utan att stamma, vilket kan leda till en hårdare och mer kampartad stamning. Det kan också leda till att man som elev lägger mer energi på att tänka på sin stamning, och utveckla strategier för att undvika stamning, vilket istället får motsatt effekt. För elever som stammar kan det räcka med frågor om varför man stammar, för att det ska upplevas som kritik.

I vår kliniska verksamhet möter vi då och då elever som på olika sätt kränks i skolan för sitt sätt att tala. Ett sätt att lösa

dess situationer är att vi som logoped-der åker ut till den berörda elevens skola för att informera lärare, eller lärare och klasskamrater, om stamning. Vi berättar bland annat om vad det kan få för konsekvenser om man blir retad eller härmad för sin stamning.

Ett sätt att förebygga den typen av kränkningar är att involvera hela klassen i ett litet projektarbete om stamning, förutsatt att eleven som stammar själv vill. I ett sådant projektarbete kan man söka svar på frågor som exempelvis orsaker till stamning, förekomst av stamning, om det finns kända personer som stammar och hur man vill bli bemött om man stammar.

En sådan åtgärd kan hjälpa till att avdramatisera stamningen och skapa större förståelse hos klasskamraterna, och leda till att eleven själv slipper svara på eventuella frågor om varför hen stammar.

Betygssättning och stamning

En annan fråga som ofta oroar elever som stammar och deras vårdnadshavare, är huruvida elevens stamning kommer att påverka betygssättningen. Ett av de kriterier man numera väger in vid betygssättning är elevens muntliga aktivitet och muntliga deltagande under lektionerna. Detta kan vara till stor nackdel för personer med olika kommunikativa funktionsnedsättningar, som exempelvis elever som stammar.

Ett rättsligt perspektiv på skolan

I följande avsnitt ges en överblick över det rättsliga regelverk som styr skolan, inklusive de bestämmelser som syftar till att elever som stammar kan delta fullt ut i undervisningen och få en skolgång som

är fullt tillgänglig med hänsyn tagen till stamningen.

Regelverket som styr skolan

Det regelverk som styr det svenska skolväsendet utgår i första hand från skollagen. Dessutom berörs även delar av andra nationella lagar såsom diskrimineringslagen, förvaltningslagen samt offentlighets-

och sekretesslagen, men även folkrättsliga regelverk såsom FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar, FN:s konvention om barnets rättigheter (den så kallade barnkonventionen), Europakonventionen och EU:s rättighetsstadga.

För att göra det rättsliga regelverket mer konkret utfärdar Skolverket så kallade allmänna råd. Syftet med de allmänna råden är att påverka utvecklingen i skolan i en viss riktning och att främja en enhetlig och likformig tillämpning av de rättsliga reglerna på skolans område. Skolverkets allmänna råd finns på deras webbplats, www.skolverket.se.

Syftet med utbildningen inom skolan

Syftet med skolan är att eleverna ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla elevers utveckling och lärande och ge en livslång lust att lära. Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället bygger på. Dessutom ska skolan ge stöd och stimulans så att alla elever får chansen att utvecklas så långt som möjligt utifrån sina förutsättningar.

Skolan är då också skyldig att ta hänsyn till och väga upp för skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Skollagen

kompletteras här av diskrimineringslagstiftningen, vars syfte är att motverka diskriminering inom skolan och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter inom hela utbildningsområdet. Den lagstiftningen omfattar även diskriminering på grund av funktionsnedsättning. Huvudregeln är att alla barn och elever, oavsett förutsättningar, har lika rätt till tillgång till utbildning.

Barns och elevers rätt till stöd

Alla barn och elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Detta gäller både för det egna lärandet och för den personliga utvecklingen.

Skolan har i det sammanhanget en skyldighet att så långt som möjligt ge stöd till att motverka, eller kompensera för, de konsekvenser som en funktionsnedsättning kan medföra för en elevs förutsättningar att uppfylla kunskapskraven. Det kallas för skolans kompensatoriska uppgift. En funktionsnedsättning kan i många fall medföra ett kontinuerligt behov av stöd i form av en anpassad skolgång, och för en elev som inte får det stöd hen behöver kan det medföra allvarliga konsekvenser. Det innebär att det inte enbart går att ge det stöd som är tillräckligt för att eleven ska nå lägsta godtagbara kunskapsnivå. Skolan har en

skyldighet att hjälpa alla elever att nå de olika kunskapskraven i skolan, men den skyldigheten får en särskild betydelse för elever med funktionsnedsättning.

Skolan har alltså en långtgående skyldighet att ge elever som stammar ett sådant stöd att det så långt som möjligt kompenserar för de konsekvenser som stamningen medför. Det kan till exempel vara att en elev som stammar upplever att stamningen gör det svårare att prestera vid till exempel handuppräckning och muntliga presentationer, och därför inte får en rättvis bedömning och betygsättning. Stödet ska i första hand ske inom ramen för den ordinarie undervisningen, och oavsett vilken kunskapsnivå som eleven befinner sig på.

Inom skolan är kunskap ett brett be-

grepp som inte bara omfattar faktainhämtning. Till exempel omfattas även elevers färdigheter i muntligt deltagande under lektioner och i muntliga presentationer. Hur eleven presterar på dessa muntliga moment ligger med andra ord även till grund för bedömning och betygsättning. De muntliga inslagen kan alltså inte frikopplas från övriga delar i undervisningen.

Extra anpassningar och särskilt stöd

En del elever kan vara i behov av ytterligare stöd än det som nämnts ovan, under kortare eller längre tid. Du som lärare kan själv ta beslut om att ge en elev så kallade extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen. Det är

elevens individuella behov och förutsättningar som avgör vad hen ska få för stöd. De flesta av förslagen i denna skrift är exempel på extra anpassningar som går att göra för en elev som stammar.

Om de extra anpassningarna inte räcker ska du som lärare skyndsamt anmäla detta till rektorn. Rektorn ska då utreda om eleven har rätt till så kallat särskilt stöd. Det särskilda stödet är mer omfattande och kan antingen ersätta annan undervisning eller vara ett komplement till den. Det sker inom ramen för ett individuellt åtgärdsprogram.

Bedömning och betygsättning

Skolans ansvar för att tillgodose behovet av anpassningar gäller också när eleven som stammar ska prestera något som ligger till grund för bedömning och betygsättning.

Skollagen innehåller en undantagsbestämmelse vid betygsättning. Om det finns särskilda skäl kan det bortses från enstaka delar av de kunskapskrav som eleven ska ha uppnått. Särskilda skäl är till exempel funktionsnedsättning som inte är av tillfällig natur (såsom stamning) och som utgör ett direkt hinder för att eleven ska kunna nå ett visst kunskapskrav. Den här undantagsbestämelsen kan endast bli tillämplig då alla stödåtgärder har uttömts och varit otillräckliga. Detta innebär att det ska vara omöjligt för eleven att nå kunskapskravet oavsett i vilka former och i vilken omfattning hen får särskilt stöd.

Det är av största vikt att skolan lever upp till sin kompensatoriska uppgift och ger tillräckligt stöd till de elever som har svårt att prestera i skolan på grund av stamning. Det är något som både eleven själv och elevens vårdnadshavare kan kräva.

Diskriminering

Diskrimineringsförbudet är reglerat i flera regelverk, bland annat i den svenska diskrimineringslagen. Den förbjuder diskriminering på grund av funktionsnedsättning inom hela utbildningsväsendet, från förskola till högskola. Det innebär att skolan inte får diskriminera elever utifrån ett antal så kallade diskrimineringsgrunder som lagen ställer upp.

En diskrimineringsgrund är i korta ord-

lag en egenskap hos en person som inte bör anses relevant för en viss behandling eller åtnjutande av en viss förmån. Funktionsnedsättning, såsom stamning, är en sådan diskrimineringsgrund.

Diskrimineringsförbudets omfattning

Diskrimineringslagens förbud mot diskriminering i skolan består av två delar:

- ◆ elevens rätt att inte bli diskriminerad
- ◆ skolans skyldighet att förebygga diskriminering och skapa förutsättningar för likabehandling.

Diskrimineringsförbudet omfattar olika former av diskriminering, till exempel allt beslutsfattande, all handläggning av ärenden, underlåtenhet att agera, omotiverat förhållande av beslut eller åtgärder samt faktiskt handlande och trakasserande bemötanden.

De diskrimineringsformer som främst berör stamning är direkt diskriminering, indirekt diskriminering och bristande tillgänglighet. Men även trakasserier och instruktion att diskriminera är diskrimineringsformer som kan bli aktuella.

Direkt diskriminering är om en elev på grund av sin stamning missgynnas genom att behandlas sämre än en elev som inte stammar i en jämförbar situation. Det kan till exempel handla om att en elev som stammar inte får delta i ett

moment i skolan just på grund av att hen stammar. Om det saknas en verklig elev att jämföra med kan jämförelsen göras med hur en hypotetisk, förmodad, elev skulle ha blivit behandlad.

Indirekt diskriminering kan förekomma om det finns en allmän bestämmelse i utbildningen som särskilt missgynnar en elev som stammar. Till exempel om ett prov ovillkorligt måste göras muntligt. Detta kan missgynna en elev som stammar, och om det inte finns sakliga skäl kan vägran att göra avsteg från den allmänna bestämmelsen utgöra indirekt diskriminering. Det kan också handla om att en lärare i ett annat sammanhang kräver att en elev med stamning ska genomföra ett moment i undervisningen på samma sätt som övriga elever, om detta indirekt missgynnar den eleven och det saknas sakliga skäl för det.

Bristande tillgänglighet är när en elev som stammar missgynnas genom att skolan inte vidtar skäligen tillgänglighetsåtgärder för att eleven ska komma i en jämförbar situation med elever som inte stammar. För en elev som stammar får begreppet tillgänglighet en annan innebörd än för till exempel en rörelsehindrad elev eller en elev med hörselnedsättning. Begreppet ska alltså förstås i vid mening, och bedömningen av vad som är skäligen tillgänglighetsåtgärder får göras från fall till fall.

Åtgärderna är tillräckliga om de leder

till att en elev som stammar kommer i en jämförbar situation med elever som inte stammar. Som exempel kan nämnas rätten till talflytshjälpmedel vid nationella prov. Ett talflytshjälpmedel tillför inte något som ger eleven som stammar en relativ fördel, utan gör att eleven istället försätts i en situation mer jämförbar med de elever som inte stammar. Det finns därför inga sakliga skäl att vägra en elev som stammar att använda ett talflytshjälpmedel, lika lite som det finns sakliga skäl att vägra en rörelsehindrad elev en rullstol eller en hörselnedsatt elev en hörapparat. Om skolan vägrar gör den sig skyldig till diskriminering genom bristande tillgänglighet.

Trakasserier är ett agerande som kränker någons värdighet och har ett samband med någon av diskrimineringsgrunderna. Det kan till exempel vara att

ge uttryck för förlöjligande eller nedvärderande generaliseringar med koppling till att eleven stammar.

Instruktion att diskriminera är när någon beordrar eller instruerar någon som är i beroendeställning, till exempel en anställd lärare eller ett bemanningsföretag, att agera på ett sätt som diskriminerar.

Tillsyn och anmälan för diskriminering

Skolinspektionen har tillsyn över skolväsendet. Du kan läsa mer om Skolinspektionens arbete på deras webbplats, www.skolinspektionen.se.

Diskrimineringsombudsmannen (DO) har tillsyn över att diskrimineringslagen följs. Den som anser sig diskriminerad i diskrimineringslagens mening kan anmäla det till DO. Du kan läsa mer om DO på deras webbplats, www.do.se.

- ◆ Skolan ska arbeta för full delaktighet och full jämlikhet för alla barn och elever
- ◆ Våga ställa krav på skolan. Stamning är en funktionsnedsättning och elever som stammar har särskilda rättigheter
- ◆ Skolan är skyldig att ge stöd för att motverka eller kompensera för de konsekvenser som stamningen medför
- ◆ Funktionsnedsättning, såsom stamning, är en diskrimineringsgrund enligt diskrimineringslagstiftningen

Litteraturlista

Guitar, B. (2013). Stuttering: An integrated approach to its nature and treatment (Fourth edition.). Philadelphia, PA: Wolters Kluwer Health/Lippincott Williams & Wilkins, 3-58.

Gustafsson, E. & Hilborn, J. (2013). Lärares och lärarstudenters tankar och attityder kring stamning (Examensarbete). Lund: Medicinska fakulteten, Avdelningen för logopedi, foniatri och audiologi, Institutionen för kliniska vetenskaper, Lunds universitet.

Internationell statistisk klassifikation av sjukdomar och relaterade hälsoproblem – systematisk förteckning (ICD-10-SE) (2010).

www.socialstyrelsen.se/publikationer2010/2010-11-13

Kelman, E. & Whyte, A. (2016). Att förstå stamning: En vägledning för föräldrar, lärare och andra yrkesgrupper. Stockholm: Stockholms Stamningsförening.

Mulcahy, K., Hennessey, N., Beliby, J., & Byrnes, M. (2008). Social anxiety and the severity and typography of stuttering in adolescents. *Journal of Fluency Disorders*, 33, 306–319.

Nationella riktlinjer för logopediska insatser vid stamning och stamningsproblematik (2014). www.srat.se/Logopederna/

Petterson, K. & Rundström, Å. (2016). Projekttrapport: Förbättrad samverkan mellan logopedverksamheten och skolan för elever som stammar. Landstinget Dalarna. http://www.ltdalarna.se/Global/Halso_sjukvard/Logopedi/Projekttrapport%20F%C3%B6rb%C3%A4ttrad%20samverkan%20mellan%20Logopedverksamheten%20och%20skolan%20f%C3%B6r%20elever%20som%20stammar.pdf

Rustin, L., Cook, F. & Spence, R. (1998). The management of stuttering in adolescence: A communication skills approach. London: Whurr Publishers Ltd London. 122-126

Saleh, R. (2012). Stammande ungdomars upplevelser av kommunikativa vardagssituationer (Examensarbete). Umeå: Medicinska fakulteten, Institutionen för klinisk vetenskap, Logopedi, Umeå universitet.

Stewart, T. (2016). Stammering: A resource book for teachers. London/New York, NY: Routledge.

Världshälsoorganisationen (WHO). Definition av hälsa.

www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/17823/2009-11-21.pdf

Syftet med denna broschyr är att beskriva på vilka sätt elever som stammar kan uppleva svårigheter i skolan, och att ge förslag på konkreta åtgärder för att skapa förutsättningar för att dessa elever ska erhålla full tillgänglighet och delaktighet i sin skolgång. Broschyren vänder sig till lärare och personal inom elevhälsan, samt till elever som själva stammar och deras vårdnadshavare.

Avslutningsvis ges en presentation av det rättsliga regelverk som styr den svenska skolan, inklusive de rättigheter som berör elever med olika former av funktionsnedsättningar.

Informationen i broschyren är hämtad från forskning om stamning, aktuell lagstiftning samt många års logopediska erfarenheter av barn och elever som stammar.

Om författarna:

Logopederna Patrique Rönngren, Stefan Eriksson och Arvid Lundkvist arbetar på Stockholms Stamningscenter, och har lång erfarenhet av stamningsbehandling.

Det avslutande avsnittet angående skolans regelverk är skrivet av Andreas Knutsson. Andreas är jurist, ordförande i Stockholms Stamningsförening, och en av Handikappförbundens ledamöter i Skolverkets samråd i frågor som rör barn och elever med funktionsnedsättningar.

Stamningsförbundet

Telefon 08-720 61 12 | kansliet@stamning.se

www.stamning.se